

december 1856

LXXVIII.

CHANTEPRE DE LA SAUSSAYE.

* * Deze algemeene en m. i. hoogstbelangrijke Stellingen over de Réveil zijn ontleend aan een overigens zeer vertrouwelijken brief, waarin een kort te voren gehouden broederlijk en ernstig gesprek geresumeerd werd.

.... 1. De Réveil is geweest wat de naam aanduidt, een Réveil van christelijke overtuigingen en christelijk geloofsleven, een zegen van boven in een kerk verwoest door het ongelooft en de revolutie, die op-een tijd van dogmatische spijsvondigheid en geestelijke stagnatie gevolgd waren.

2. Wanneer ik zeg dat de Réveil dat geweest is, dan onderstel ik, niet dat er nu geene zielen meer door den H. Geest worden opgewekt en bekeerd, maar dat het historische verschijnsel, dat, van het engelsche methodisme uit, zich sints 1815 over het gansche gereformeerde Europa met verschillende wijziging in de verschillende landen heeft uitgebreid, een afgesloten tijdperk vormt en tot de geschiedenis behoort.

3. Niet alzoo evenwel tot de geschiedenis, als of een christelijke kern kon blijven zonder vrucht en het werk des H. Geestes kon worden vernietigd. Integendeel, nu eerst begint de zuurdees-achtige werkzaamheid van het beginsel, dat als een leven uit de dooden is geweest.

4. Doch daartoe moet het, even als iedere zaadkorrel (Joh. XII: 24), in den vorm waarin het zich het eerst heeft geopenbaard, sterven, namelijk zich ontdoen van zijn tijdelijk en plaatselijk omhulsel, d. i. hier, van den engelschen vorm: de dogmatische onbewegelijkheid en de methodistische bekrompenheid.

5. In ons land is dit wellicht nog meer noodzakelijk dan elders, omdat de taaije Nederlandsche aard zich tegen den invloed der vreemde opwekking op het hardnekkigst en het vijandigst verzet. Bij ons heeft de kerk niet gedeeld in de opwekking, zij is nog

in haar diepsten grond rationalistisch; er zijn opgewekte kringen in sommige onzer steden, die aansluiting vinden aan het overgeërfd streng-orthodox geloof van sommige, ja vele streken van het platteland. De middenstand, de kern der maatschappij, is in den regel zeer vijandig.

Ik beantwoord, en passant, eene tegenwerping, die ik voorzie. Zij is deze: „Zijn wij dan niet nederlandsch?“ Wie zal u, mijn hooggeachte Vriend en Broeder! den naam van nederlandsch staatsman betwisten? Ik althans niet. Doch, is het niet blijkbaar, bij alle verkiezingen, dat uwe politieke kracht ligt juist in laatst-gemelde streken? Heeft de anti-revolutionaire partij weerklank bij de middenstanden? Ik spreek niet van de achtting en den eerbied voor uwen persoon; deze is algemeen, ook bij de felste verguizing; maar van de sympathie voor uwe beginselen. En is toch niet in den middenstand de kracht der natie? Daar nu bij deze algemeen is, aan de eene zijde, tegenzin tegen de bekrompenheid der land-orthodoxen (om ze nu maar eens zoo te noemen), aan de andere, weezin van de stijfheid, het autoriteitsgeloof, en, als ik het zoo mag noemen, de bedrijvigheid, de tracasserie religieuse, van de engelsche opwekking, zoo geheel in strijd met de bedaardheid, stemmigheit en langzaamheid van het hollandsch karakter, dat, als het niet onder koortsachtige agitatie geraakt, in den regel zijne godsdienstige overtuigingen langzaam vormt en nog langzamer uit; moet er dan niet naar gestreeft worden, vóór alles, dat de opwekking der hoogere standen, tot hiertoe bijna uitsluitend door engelsche of engelsch-fransche methodistische litteratuur gevoed, in verband worde gebracht met dat nederlandsch nationaal karakter en er alzoo eene christelijke eenheid in ons land tusschen de verschillende standen geboren worde, die nu zoo geheel verbroken ligt?

6. Wortt deze roeping miskend om de opwekking te zuiveren van hare verkeerde elementen, dan ontstaat een toestand, niet alleen zeer bedenkelijk voor de hoogere belangen onzes Vaderlands, maar in de eerste plaats hoogstgevaarlijk voor de zielen. De weg

Gods wordt miskend; waarachtige bekeeringen maken plaats voor imitaties van de bekeeringen van anderen; de wezenlijk bekeerden vervallen in een ziekelijk najagen van indrukken, geschikt om, zoo mogelijk, de levendigheid van het eerste tijdperk der bekeering te perpetueeren, met geheel vergeten van de apostolische les van wasdom en volmaking (Hebr. VI: 1—3 en elders). Een factice toestand treedt in; men wil altijd blijven in den toestand van te ontwaken; maar op te staan, zich te bewegen en te leven wordt beschouwd als een verlaten van de fundamenten. Niet alsof er geen werkzaamheid bestond, maar het christelijk leven, zoo oneindig rijk en fijn, bepaalt zich tot eene min of meer kortst-achtige werkzaamheid van uit- en inwendige zending. Het geloof wordt beschouwd als een wettelijk aannemen van onbegrepen dogmen; de Bijbel als een Wetboek; daarentegen dat leven des H. Geestes in ons, van dien Geest, die de diepten Gods peilt en dat niet doet buiten, maar in de geloovigen, en door die diepten Gods, in de Schrift nedergelegd, het leven verrijkt, duizend betrekkingen van liefde doet ontstaan, waardoor in waarheid de broederlijke gemeenschap, eene gemeenschap is in den levenden Heer, en niet eene serie van oefeningen, waarin men altijd hetzelfde hoort; dit geestelijk leven wordt beschouwd als te hoog, te onbereikbaar, ook niet wenschelijk, te geleerd, in strijd met de eenvoudigheid des geloofs; alsof wij christenen, voor wie God de Heer mannen heeft gegeven (Eph. IV: 11) als Paulus en Johannes, ons konden vergenoegen met de patriarchale eenvoud.

7. De grond van de miskenning dier roeping is niet geestelijk, maar vleeschelijk. Wel maakt men zich diets, te goeder trouw, dat, bij eenig-meerder nadenken, men zou gaan twijfelen en het geloof verliezen. Als of ieder twijfel verkeerd ware en ieder geloof zaligmakend, ook het nagepraatte! Doch, in den grond, schrikt men voor de moeite van te denken, ontslaat zich van de heilige plicht met zich zelve voor God te leven, en, daar het leven toch moet vervuld worden, ontstaat er, naast de natuurlijke wereld,

die ten minste den roem heeft van consequentie en oprechtheid, een christelijke wereld (contradictio in adjecto) met hare eigenaardige frivoliteiten, médisances, ambities, vaniteiten, vooral haar eigenaardigen hoogmoed, alles evenwel onder den christelijken naam. Verre van mij, ook in de gedachte, de toepassing op dezen of genen. Ja, ik heb geen moeite de levendige godsvrucht te erkennen en die voor mij zelve te wenschen van velen dergenen, die in den eersten Réveil gedeeld hebben. Doch alle bovengenoemde gebreken ontstaan daar, waar men niet den levenden Heer, maar menschen tot middelpunten heeft van gezag en zich eene methode van bekeering laat voorschrijven.....

Eene traditionele orthodoxie of vrome oefeningen? Dit is de stagnatie vermeederen. Neen, alleen door dieper indringen in de H. Schrift, door ontwikkeling van den organischen samenhang van de Schrift, door de ethisch-historische Bijbel-interpretatie, is het ongelooft te overwinnen. Hierdoor alleen ontstaat een geloof waarvan men rekenschap kan geven en dat niet altijd eindigt met beroep op autoriteit. Deze leiding aan de Gemeente te geven is de tot hiertoe door leeraren en leeken beide veelzins miskende roeping van het leeraarsambt. Indien ik de versterking van het vreemde element noodlottig keur, dan is het omdat de fransche theologie, indien men haar dien naam mag geven, juist dit beginsel van ethisch-historische Bijbel-interpretatie geheel en al mist, en zich eerst thans op zeer angstvallige wijze eenigzins begint te bewegen, gewaarschuwd door haar eigen stagnatie, op dit onbetreden gebied.....

Uw Vr. en Br.

Elout heeft gemeend, dat hij, toen hij groote kans maakte tot minister benoemd te worden, reeds een ontwerp van wet in gereedheid had, waarnaar dan ook, na zijn dood, „in zijn papieren zeer ijverig, maar vruchteloos is gezocht“ (Fabius, Elout, p. 23). Het wil mij voorkomen, dat men die moeite had kunnen sparen. Immers er is in Groens geschriften van die dagen geen steun te vinden voor de meening, dat hij zich de toepassing van het denkbeeld der splitsing genoegzaam had ingedacht! Had hij dit gedaan, wellicht zou ook hij dan tot het inzicht gekomen zijn, dat het beginsel van de handhaving van het Christendom in de openbare instellingen niet meer voor verwezenlijking vatbaar was.

Ook hij, evenals La Saussaye. Van dezen is, aan het eind van „Hoe de Onderwijswet van 1857 tot stand kwam“ een brief te vinden, die volgens Dr. Kuyper (T. de Vries, Bibliografie Groen, p. 266), „de plaats inneemt van het koor in het oude treurspel, wanneer de briefschrijver, in diepzinnig-verheven, hartroerende taal den indruk teruggeeft, dien het drama op hem heeft gemaakt“. Behoudens enkele coupures laten we dezen in het Fransch gestelden brief hier in Nederlandsche vertaling volgen.

Gij hebt de wapens niet neergelegd dan toen de vesting genomen was. En wanneer ik spreek van een genomen vesting, dan heb ik niet alleen het oog op de onderwijswestie. Deze kwestie was in den grond slechts de laatste étape van een weg, dien gij met den heldenmoed des geloofs stap voor stap verdedigd hebt. Intusschen..... ik heb nooit geheel aan Uw zijde kunnen staan. Gij moest overwonnen worden. De ouden zeiden, dat de mensch zich stuk breekt tegen het fatum. Wij weten, dat er geen fatum is, maar dat er besluiten zijn van een wijs, rechtvaardig en vrij God; dat de raad Gods blijft bestaan, doch dat er in zijn koninkrijk verschillende beoeleningen zijn.... Ik ben overtuigd, dat het stelsel, dat gij verdedigd hebt, dat gij hebt moeten verdedigen, niet alleen krachtens een persoonlijk moreele noodzakelijkheid, maar ook omdat geen enkele tententie in een andere overgaat dan na haar laatste woord gesproken te hebben, dat dit stelsel, zeg ik, niet tot het doel kan leiden. Het heeft den raad Gods gediend; thans opent zich een andere weg, die oogenschijnlijk slechts een weg is van wanorde en afval. Ik geloof, dat het Protestantisme geroepen is afstand te doen van alle voordeelen, die het aan den steun van den staat ontleende; dat het wederom gaat worden wat het in den aanvang was: een zending (mission) in de wereld van on- en bijgeloof. Ik geloof, dat het Christendom bezig is met opnieuw over te gaan tot den staat van secte, wat het in de eerste eeuwen geweest is; thans weliswaar anders dan toen, thans met de ervaring van vijftien eeuwen van teleurstellingen en vruchteloze pogingen om een koninkrijk te zijn en te n geheel vervuld met het ijvervuur der jeugd, dat uitgaat ter verovering. Thans moet de Kerk van alle aanspraak op het voeren van heerschappij afstand doen; ze moet weer worden de toevlucht van alle-zielen, die de leegheid der wereld hebben ervaren, de leegheid van deze samenleving,

zoo schitterend aan de oppervlakte en in den grond zoo ongelukkig. De Kerk heeft haar woord te zeggen over alle menschelijke vraagstukken, zij bewaart den sleutel der wetenschap, maar niemand komt tot haar dan na elken anderen sleutel beproefd te hebben. Nog is haar zending schoon, schooner zelfs dan die van het officieele Christendom. Maar wij hebben niet te redetwisten om de voorkeur, aan het eene of aan het andere systeem toe te kennen. Er is hier *vis major*: de noodzakelijkheid der geschiedenis. Een absoluut systeem van kerkinrichting bestaat niet. In het eene tijdperk het eene, in het andere het andere systeem. De Bapstisten dwalen slechts in zooverre, dat zij de kerkelijke instellingen, die door den staat worden gesteund, absoluut verwerpen, met miskenning van haar uitnemende verdienste en haar roemrijke geschiedenis. Maar wel staat het zoo, dat aan het systeem der vrije kerken de toekomst behoort; dat van de massale volkskerken, die eigenlijk geen kerken zijn (égliques nationales, multitudinistes, fictives), is, zoo ik meen, voorbij. Doch wij zijn midden in den overgangstijd. Vandaar de algemeene malaise; de malaise der volkskerken, die geen geloof meer hebben in zich zelf, die zich als geremd gevoelen en zonder beweging, en de malaise der vrije dissenterskerken, die als het ware officierscorpsen zijn, die de troepen oproepen ten strijde, maar de troepen volgen ze niet. Daar zouden boekdeelen over te schrijven zijn. Overal zien we in de staten het streven naar afscheiding van de kerkelijke instituten. Welnu, laten we, zonder over het feit te redetwisten, het aanvaarden en ons voordeel doen met de lichtzijden, die deze staat van zaken met zich brengen zal voor het verrichten van den arbeid der evangelieverkondiging, waaraan ten slotte alleen God zijn zegen heeft toegezegd. De christelijke staat, d.w.z. het koninkrijk der hemelen, komt later. Wat we nu voor het Protestantisme moeten wenschen, is, dat het systeem van de scheiding van kerk en staat, het systeem, dat men ten onzent noemt naar zijn illuster hoofd Thorbecke, toegepast worde door rechtschapen menschen, nauwgezet van geweten..... Wat bij ons zoo buitengewoon droevig, ik zou zelfs zeggen ergerlijk (révoltant), is, is, dat de laatste slag, aan de anti-revolutionnaire oppositie toegebracht, komt van de zijde van een harer leden, minister geworden.

Die slag kwam aan. De anti-revolutionnaire partij, die in het begin van '56 in zulk een gunstige positie was, werd voor langen tijd met machteloosheid geslagen. De doodstok werd al over haar geluid. Zij had — aldus de Gids (1857, II, p. 325) — haar laatsten strijd gestreden, haar laatste krachten uitgeput; haar theoriën, „merkwaardig als een herinnering“, waren toch niet anders dan „spookzels der verbeelding, opgedoemd uit een lang gesloten graf.“ De bijzondere school ging een bange worsteling tegemoet, waarin ze behalve met geldelijke moeilijkheden ook nog daarmee te kampen had, dat de openbare school nog altijd Christelijk heette te zijn.

Maar in het oordeel lag toch ook een zegen. Wij hebben in den nood het denkbeeld losgelaten, dat de Staat Christelijk onderwijs zou kunnen en moeten geven. Hoe smartelijk het conflict Groen-Van der Brugghen ook geweest is, we mogen toch